

KAPİTALİST SİSTEMDE SOSYAL SERMAYEYE BAKIŞ: ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Mahmure ERCAN¹

Öz

Sanayi Devrimi'yle başlayan metalaşma, insanlar arasındaki iletişim ve güven ilişkisinde bozulmalara yol açmıştır. İletişimde yaşanan bu bozulmaların ekonomik faaliyetlere de zarar verdiği tespiti ile son zamanlarda sosyal sermaye altında sıklıkla tartışılmaktadır. Tartışmaların ekonomik faaliyetler üzerine odaklanmış olması; sosyal sermayenin bütünsel açıdan neden önemli olduğu, sınırlılıkların neler olduğu gibi aslını ilgilendiren konuları karanlıkta bırakmıştır. Çalışma, toplum düzeninin doğru zeminler üzerine oturmasında kritik öneme sahip olan sosyal sermayenin ihmal edilen bu yönlerine dikkat çekmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu doğrultuda Polanyi'nin kapitalist sisteme ilişkin tespitleri üzerinden sosyal sermaye analiz edilmiş, literatürde yer alan çalışmalar buna uygun şekilde incelenmiştir. Polanyi'nin analizi ve literatürden elde edilen bilgiler ışığında, sosyal sermaye araştırmalarının toplumsal yönünün eksikliği kritik edilmiştir. Eksiklik, kapitalist sistemin doğal işleyiş mekanizmasına bağlanmıştır. Bu süreçte politika yapıcıların rolü üzerine de tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Kapitalist Sistem, Sanayi Devrimi

JEL Kodları: A10, A14, P10

OVERVIEW OF SOCIAL CAPITAL IN CAPITALISM: A CRITICAL ASSESSMENT

Abstract

Commodification, which started with the Industrial Revolution, led to deterioration in the relationship of communication and trust between people. It has been frequently discussed under social capital recently, upon the determination that these deteriorations in communication also damage economic activities. Discussions focused on economic activities; It has left in the dark the essential issues such as why social capital is important from a holistic point of view and what its limitations are. The study was created to draw attention to these neglected aspects of social capital. In this direction, social capital has been analyzed through Polanyi's determinations regarding the capitalist system, and the studies in the literature have been examined accordingly. In the light of Polanyi's analysis and the information obtained from the literature, the lack of the social aspect of social capital research has been criticized. The deficiency is connected to the natural working mechanism of the capitalist system. Recommendations were also made on the role of policy makers in this process.

Keywords: Social Capital, Capitalism System, Industrial Revolution

JEL Codes: A10, A14, P10

¹ Arş. Gör. Dr., Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mahmure.ercan@cbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0308-6765>

GİRİŞ

Kapitalist sistemin rekabet üzerine kurulu yapısı, diğer şeyleri ekonomi içerisine entegre etme ve kapitale uyumlu hale getirme çabası, özellikle Sanayi Devrimi sonrasında, bireyler arasındaki ilişkilerin giderek zayıflamasına neden olmuştur. Nitekim Polanyi, İngiltere’de başlayan sanayileşmenin üretim tesislerinde olduğu gibi toplum yapısını da metalaştırdığına, bu nedenle insan ilişkilerinin de hasar aldığına vurgu yapmaktadır (Polanyi, 2021, s. 84). Çünkü bu düzen içerisinde toplumsal yaşam, sosyal ilişkiler tarafından değil; ekonomik kurumların ihtiyaçları tarafından şekillenmektedir. Bu nedenle kapitalist sistemin işlediği “piyasa ekonomisi” denen şey de ancak kapitalist sistemin beslediği “piyasa toplumu”nda işleyebilmektedir (Polanyi, 2021, s. 101). Piyasa ekonomisinin ihtiyaç duyduğu piyasa toplumu, yine piyasanın ihtiyacına bağlı olarak kırsal bölgelerde değil; büyük ölçekli sanayi tesislerinin kurulu olduğu şehirlerdedir (Polanyi, 2021, s. 107). Ancak o dönemde şehirler, göç eden yığınları özümseyebilecek koşullara sahip olmadığı için maddi kaygılarla şehirlere göç eden yığınlar, manevi çöküntülerle karşı karşıya kalmışlardır. Polanyi bu duruma dikkat çekmek için şu ifadeleri kullanmıştır: Sanayileşme ile insanların karşılaştıkları en büyük sorun ne çalışma saatlerinin çokluğu ne de çalışma ücretinin düşük olmasıdır. Esas sorun, şehirlerde insani yaşam koşullarının yokluğudur (Polanyi, 2021, s. 152). Buna göre Polanyi, Sanayi Devrimi sonrasında başlayan eşitsizliğin sosyal refah alanında da yaşandığına atıf yapmaktadır. Buna göre Sanayi Devrimi sonrasında, sermayedar kesimin ekonomik refahında artış; ücretli kesimin hem ekonomik hem de sosyal refahında azalış yaşanmaktadır (Polanyi, 2021, s. 223). Acemoğlu ve Robinson (2018) da dünyada gelir dağılımında yaşanan eşitsizliğin yine Sanayi Devrimi’nden sonra başladığına atıfta bulunmaktadır (Acemoğlu ve Robinson, 2018, s. 50). Ülkeler arasındaki gelir dağılımı adaletsizliğinin nelerden kaynaklandığı üzerine yapılan ampirik çalışmalara göre, (Knack ve Keefer, 1997; Algan ve Cahuc, 2010) sosyal sermaye belirleyici faktörler arasında yer almaktadır (Argentiero, Cerqueti ve Sabatini, 2021, s. 35). Bu eşitsizliklerin nelere yol açtığına yönelik yapılan çalışmalarda ise (Wilkinson ve Pickett, 2009) eşitsizliğin sosyal dokuya zarar verebileceği, bunun da nihayetinde ekonomik çıktıyı negatif etkileyeceği bulgusu yer almaktadır (Fehr, Rau, Trautmann, ve Xu, 2020, s. 1).

Piyasa ekonomisi kendi işleyişine bırakıldığında, büyük çaplı kalıcı hasara neden olacağını düşünen Owen (1995), Polanyi tarafından da destek görmüştür. Nitekim Polanyi, piyasa ekonomisinde sömürü düzeninin işlediği tespitinde bulunmuştur. Buna göre üretim faktörlerinden olan emek ve toprak, piyasa ekonomisinin kurallarına göre üretime koşulmaktadır. Yani insanlar, emek adı altında; doğa, toprak adı altında meta gibi işlem görmektedir (Polanyi, 2021, s. 192). Bu minvalde, piyasa ekonomisinde sosyal sermayenin kullanım şekli de bundan farklı olmayacaktır. Yani, insanlar arasında iş birliğini, güveni, vb. sağlayan sosyal sermaye; onu iyileştirmeye yönelik uygulamalar yerine, ondan kazanç sağlamaya yönelik uygulamalarda yer bulacaktır. Nitekim sosyal sermaye literatüründe yer alan çalışmalar incelendiğinde,

sosyal sermayenin ekonomik büyüme/verimlilik artışı üzerindeki etkisinin incelendiği görülmektedir. Yani, üretim faktörü gibi değerlendirildiği, üretime koşulması durumunda verimliliğin, ekonomik büyümenin artacağına vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. Ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisi sebebiyle de önem verilmeye, teşvik edilmeye başlamıştır. Ancak, sosyal sermayenin neden zayıfladığına yönelik önemli ipucu verecek olan ters nedenselliğin araştırılmadığı görülmektedir. Nitekim, Sanayi Devrimi'nden günümüze sosyal sermaye önündeki en büyük engel, Walzer (1991) ve Polanyi (2021)'nin tespit ettiği gibi sanayileşme ve buna bağlı olarak kontrolsüz ve hızlı yaşanan şehirleşmeden kaynaklanmış; yoksulluk, gelir eşitsizliği, altyapı imkanlarının yetersizliği gibi faktörlerle de desteklendiğine yönelik tespitler ise ihmal edilmiştir. Bu açıdan Fine (2008), sosyal sermayenin ortaya çıkış tarihinin de dikkat çektiğine vurgu yapmaktadır. Buna göre post modern dönemde ortaya çıkan sosyal sermaye, post modern dönem toplum bilimlerinde yaşanan dejenerasyonu kamufle eden bir alandır (Fine, 2008, ss. 26-39). Öyle ki Sanayi Devrimi'yle sosyal yapıda yaşanan bozulmalar post modern döneme kadar göz ardı edilmiş, post modern dönemde toplum bilimlerinin zayıflamasıyla tartışılır hale gelmiştir. Ancak bu farkındalığın da yine rasyonalite temeline dayandığını iddia eden Fine, toplumda yaşanan dejenerasyona tepki yerine “sömürge faaliyetlerinin sürdürülmesi”ne hizmet ettiğini iddia etmektedir (Beşer ve Hira, 2017, ss. 29-30). Ayrıca sosyal sermayeye yönelik belirsizlik için de farklı bir bakış sunmaktadır. Buna göre sosyal sermaye bilmececi, sosyal sermayenin kullanılacağı zaman, mekân ve kullanım amacı gibi faktörlere bağlıdır. Sosyal sermayenin bu sınırlara bağlı olarak tanımlanmasıyla rolü, sınırları ve diğer faktörler şekillenmektedir (Beşer ve Hira, 2017, s. 33).

Tüm yaşanan tarihsel süreç-özellikle Polanyi'nin piyasa toplumu tespiti-değerlendirildiğinde, kapitalizmle sosyal yapıda bozulmalar yaşandığı apaçık ortadadır (Polanyi, 2021, s. 190). Benzer çıkarımı yapan Walzer (1991) de ileri kapitalist ülkelerde birlikte hareket etmenin giderek azaldığına atıf yapmaktadır. Şehirleşmenin ve şehir nüfusunun hızla arttığı günümüzde; gelir adaletsizliğinin, sınıf farklılığının, gündelik iş telaşının artması gibi nedenlerle insanlar arasındaki etkileşimin azaldığını vurgulamaktadır (Cenker Özetek, 2018, s. 46). Ancak Sanayi Devrimi'yle sosyal sermayede başlayan kötüye gidiş karşısında literatürün de sosyal sermayenin yapısı, sosyal sermayeyi etkileyen ve sınırlayan faktörler, sosyal sermayenin sınırlılıkları gibi konuları ihmal ettiği görülmektedir. Çalışmaların, sosyal sermayenin ekonomi üzerindeki etkisine odaklandığı görülmektedir. Bunun nedeni de Vergil ve Bahtiyar (2017)'a göre, çalışmaların Neo-Klasik varsayımlara dayanıyor olmasıdır (Vergil ve Bahtiyar, 2017, s. 674).

Sanayi Devrimi'nin ve kapitalist sistemin sosyal hayatta neden olduğu sorunlar çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Sanayi Devrimi'yle hızlanan piyasa temelli çözümlerin, sosyal dokuyu zedelediği ve metalaştırdığı buna karşın; karar birimlerinin sosyal boyutu ihmal edip ekonomik kaygıları öncelendiği tespit edilmiştir. Ayrıca sosyal yapıya ilişkin çok geç oluşan farkındalığın da piyasa temelli

çözümlerle sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Son yıllarda popüler olan sosyal sermayenin, sosyal dokuda neden bozulmalar olduğunu tespit etmek ve meydana gelen bu bozulmaları düzeltmek yerine; ekonomik kısıtları gidermek için kullandığı tespit edilmiştir. Örneğin, sosyal sermayenin verimlilik, ekonomik büyüme gibi ekonomik faktörler üzerindeki etkisi araştırılmış, ekonomiye pozitif katkı sağladığı gerekçesiyle de önem atfedilmiştir. Oysa, “sosyal sermayeyi zayıflatan temel unsur ne?” sorusu ihmal edilmiştir. Kapitalist sistemin piyasa temelli çözümünün, bu sorunun ana kaynağı olma ihtimali göz ardı edilmiştir. Bu nedenle sosyal yapıdaki iyileşmeyi sağlayacak faktörler de devre dışı bırakılmıştır. Sosyal sermaye teorisi ve literatürde yer alan araştırmalar, Polanyi'nin kapitalist sistem analizi üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, sosyal sermaye araştırmalarının sermaye yönüne ağırlık verdiği, sosyal yönünün eksik olduğu kanaati oluşmuştur. Bu eksiklik, kapitalist sistemin doğal işleyiş mekanizmasına bağlanmıştır.

Tanımlamalar

Bourdieu (1986), Coleman (1988), Putnam (1993) tarafından yapılan katkılarla dikkat çeken sosyal sermaye (Whiteley, 2001, s. 174); genel anlamda bireylerin tek başına başaramayacağı işlerde birlikte hareket etmeleri olarak tanımlanmaktadır. Ancak literatüre bakıldığında, her araştırmacı tarafından farklı yorumlanmıştır. Örneğin, sosyal sermaye kavramını literatüre kazandıran Hanifan (1916); bireyin ailesi, komşusu, arkadaşı ile ilişkisi ve sosyal birliği sağlayan tüm unsurlar olarak tanımlamıştır. Sosyal sermayenin benimsenmesini sağlayan Putnam (1993); sosyal sermayenin ekonomik kalkınma, siyasal istikrar, bölgeler arası gelişme farklılığını giderme gibi sorunlardaki önemine atfen; iş birliği ve koordineli harekete imkân tanıyan her türlü bağlantı olarak tanımlamıştır (Thompson, 2018, s. 5). Toplumsal hiyerarşiyi eşitsizliğin kaynağı olarak gören Bourdieu ise; seçkin zümrenin statüsünü korumak için kullandığı ağ bağlantısı olarak tanımlamıştır (Scrivens & Smith, 2013, ss. 13-16). Coleman (1988) sosyal sermayeyi ilişkiler üzerine kurmuş, güvene dayalı tüm ilişkileri sosyal sermaye olarak tanımlamıştır (Coleman, 1988, s. 98).

Sosyal sermayeye ilişkin tanımlamaların yakın dönem çalışmalarında da farklı açılardan ele alındığı görülmektedir. Örneğin, sosyal sermayeyi dört gruba ayıran (Tablo 1) Scrivens ve Smith (2013), sosyal sermaye ölçümünün sosyal bağların ekonomik verimliliğine ve iyi oluşa karşılık geldiğini vurgulamaktadır (Scrivens ve Smith, 2013, s. 9).

Tablo 1: Sınıflara göre sosyal sermaye

Sosyal sermaye	Ağ yapısı ve faaliyetler	Verimliliğin kaynakları
Bireysel	Bireysel ilişkiler	Sosyal ağ desteği
Kolektif	Sivil katılım	Güven ve işbirlikçi normlar

Kaynak: Scrivens ve Smith, 2013, s. 19

Lyu vd. (2022)'e göre sosyal sermaye, firmalar ile paydaşlar arasındaki etkileşimdir. Bu etkileşim, firmalar arasındaki kaynak ve bilgi alışverişini etkileyebilir (Lyu, Peng, Yang, Li, ve Gu, 2022, s. 2).

Sosyal sermaye, inovasyonların yanı sıra Schumpeter (1939, 1981)'in yaratıcı yıkım teorisini de açıklayan (Schumpeter, 1939, s. 82; Schumpeter, 1981, ss. 65-144) ve paradigma değişimine sebep olan (Perez, 1985, s. 5) “radikal inovasyon”ların üzerinde de etkili olan bir sermaye türüdür. Ancak sadece iyi iletişim yönü inovasyonlar için tek başına yeterli bir argüman değildir (Pérez-Luño, Medina, Lavado ve Rodríguez, 2011, ss. 1370-1371).

Sosyal sermaye, birikmiş bir stok olduğu için basit bir sosyal organizasyon veya sosyal değerden daha fazla anlam taşıyan, üretim verimliliğinde artışa neden olan bir sermaye türüdür. Ayrıca diğer sermaye türleri gibi maliyeti olan sermayedir. Ancak bu maliyet her zaman parasal olmayan, çokça zaman ve çaba isteyen bir sermayedir (Chou, 2006, s. 891-892).

Karagül ve Masca (2005)'e göre ise sosyal sermaye, üretimde fiziksel sermaye gibi somut olmayan, üretime koşulduğunda fiziksel sermaye gibi pozitif etki yapan, üretime dahil edilmediğinde ise fiziksel sermaye gibi üretimde nötr değil negatif etki yapan sermaye türüdür (Karagül ve Masca, 2005, s. 40).

LİTERATÜR

Sosyal sermayenin toplu eylemleri kolaylaştıran yanı olmasına karşın, birkaç üyenin hükmetmesiyle dışa kapalı bir çevre de oluşturabileceğini savunan Shin (2022), bunu sosyal sermayenin karanlık yanı olarak değerlendirmektedir. Bağlayıcı ve köprü kuran sosyal sermayeler, sosyal sermayenin bu farklı yanlarını açıklamak için önemli faktörler olmasına rağmen, ölçüm ve yöntem eksikliğinden ötürü nedensellik ilişkisini açıklayamaz. Shin de literatürdeki bu eksikliği gidermek üzere üssel tesadüfi grafik modeli üzerinden üniversite şehri olarak tanımlanan, genç bireyler için eğlencenin merkezi olan Sinchon bölgesini analiz etmiştir. Analizinin sonucunda aynı guruba mensup olan bireylerin sıkıca kümelenmiş tartışma bağları oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak köprü kuran sosyal sermayenin, köprü etkisi ve popülerite etkisi istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Bu nedenle yetkililer, köprü kuran sosyal sermayeyi tesis

etmek için komisyoncu ve mentor sayısını artırmalıdır. Aksi takdirde içe dönük ilişkiler hâkim olacaktır. Ayrıca buradaki sosyal sermaye kuralların hâkim olduğu, güçlüler arasında dikey ilişkilerin olduğu “linking social capital” şeklindedir (Shin, 2022).

Sosyal sermaye ve bilginin inovasyona nasıl etki ettiğini araştıran Pérez-Luño vd. (2011), farklı sektörlerden farklı yaş ve büyüklükteki 143 inovatif firmaya ait veri seti kullanmıştır. Elde edilen bulgulara göre dışsal sosyal sermaye, radikal inovasyon üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Daha yüksek seviyede gizli bilginin, görece yüksek seviyeli dışsal sosyal sermaye ile birlikte olması koşulunda radikal inovasyonlar üzerinde daha pozitif etkiye sahiptir. Bilgi karmaşıklığı, radikal inovasyonlar üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Ancak, bilginin gizliliği radikal inovasyonlar üzerinde beklendiği gibi pozitif etkiye sahip değildir. Bunun yanı sıra görece yüksek seviyede bilgi karmaşıklığı görece yüksek dışsal sosyal sermaye ile birlikte olma şartında, radikal inovasyonlar üzerinde pozitif etkiye sahip değildir. Kısaca, sosyal sermayenin radikal inovasyon üzerinde tek başına yeterli olmadığı; bilgi karmaşıklığının, sosyal sermaye ile birlikte olursa da gizli bilginin radikal inovasyonlar üzerinde etkili olduğu bulgusuna erişilmiştir. Bilgiyi gizli bilgi ve bilgi karmaşıklığı olarak ayıran Pérez-Luño vd. bu iki kavramın radikal inovasyonlar üzerinde de farklı etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır (Pérez-Luño vd., 2011).

Lyu vd. (2022), Covid 19 pandemisinin firmalar arasındaki bağlantıyı zayıflattığı sezisi üzerinden bir çalışma yapmışlardır. Dijital firmalarda sosyal sermaye ile inovasyon faaliyetleri ilişkisini ve arabuluculuk faaliyetlerinin etkisini araştırmışlardır. Çin’ de faaliyet gösteren 217 dijital firmadan anket yoluyla elde edilen veri seti SPSS ve AMOS analiz yöntemleriyle incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, firmaların sosyal sermayeleri ile inovasyon performanslarının Covid 19 pandemi dönemi boyunca önemli ve pozitif ilişkili olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Sosyal sermayesi yüksek olan firmalar, Covid-19’un çeşitli etkilerine karşın daha yüksek inovasyon performansı sergilemiştir. Firmalar arası bilgi araştırmaları sosyal sermayenin yapısal ve ilişki boyutuyla inovasyon performansına aracılık ederken, sosyal sermayenin bilişsel boyutu inovasyon performansına etki etmez. Bu bulgulardan hareketle de dijital firmaların inovasyon performanslarını genişletmek için sosyal sermayeyi geliştirmeye devam etmesi gerektiği sonucu çıkarılmıştır (Lyu vd., 2022).

Sosyal sermayenin refah üzerindeki etkisini öğrenmek isteyen Günay Kabakçı ve Sülün (2021), araştırmalarını Legatum Refah Endeksi üzerinden yapmışlardır. Sosyal sermayenin örneklem olarak seçildiği, OECD ülkelerinin endeks sıralamasını nasıl etkilediğini görmek için sosyal sermayeyi endeks hesabından çıkarmışlardır. Bu yöntemle elde edilen sonuçları da Legatum Refah Endeksi ile kıyaslayarak farklılıkları yorumlamışlardır. Buna göre, sosyal sermayenin dışarıda tutulması; İsviçre, İngiltere, Lüksemburg, Fransa, Belçika, Macaristan, Çekya, Yunanistan, Meksika, Letonya, Japonya, Litvanya,

Güney Kore ve Türkiye üzerinde olumlu etki yapmıştır. Sosyal sermayenin dışarıda tutulması Finlandiya, Hollanda, İsveç, Avusturya, İrlanda, Almanya, İspanya, Estonya, İtalya, Şili, Kolombiya ve Polonya'da herhangi bir etki yapmamıştır. Norveç, Danimarka, İzlanda, Yeni Zelanda, Kanada, Avustralya, Amerika, Slovenya, Portekiz, İsrail, Slovakya üzerinde ise olumsuz etki yapmıştır. Çıkan sonuçlar doğrultusunda, sosyal sermayenin karanlık yönü olarak isimlendirilen durum desteklenmiştir (Günay Kabakçı ve Sülün, 2021).

Sosyal sermayenin stratejik çeviklik üzerinde etkili olup olmadığı sorusuna cevap arayan Işık (2020), Bitlis ilinde yer alan 38 KOBİ'yi incelemiştir. Yapısal, ilişkisel ve bilişsel sosyal sermaye ile stratejik çeviklikler (teknoloji yeteneği, işbirlikçi inovasyon, örgütsel öğrenme, içsel uyum) değişkenlerini çoklu regresyonla analiz etmiştir. Analizinin sonucunda, sosyal sermayenin tüm alt boyutlarının stratejik çevikliğin tüm alt boyutları üzerinde etkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır (Işık, 2020).

Sosyal sermaye ile kurumlar arasında ilişki olduğunu düşünen Ahlerup vd. (2009), sosyal sermaye ve kurumların büyüme sürecindeki etkisini araştırmıştır. Sosyal sermaye değişkeni olarak bireylerin birbirine olan güveninin ele alındığı çalışmada, sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi kurumların işleyişine bağlanmıştır. Kurumların aksak çalıştığı durumda, sosyal sermayenin büyüme üzerinde önemli etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Ahlerup, Olsson ve Yanagizawa, 2009).

Sosyal sermayenin, Solow artışını açıklamak için kullanılabileceğini düşünen Argentiero vd. (2021), DSGE modeli üzerinden ampirik araştırma yapmışlardır. Veri seti olarak İtalya'ya ait GSYH yıllık büyüme oranı değişkenini (1950-2014 yılları için) kullanmışlardır. Sosyal sermayenin ekonomik performans üzerinde etkili olduğu sonucunu bulmuşlardır. Bu nedenle sosyal sermayenin, Solow artışını hangi mekanizmalar üzerinden açıkladığını araştırmışlardır. Buna göre sosyal sermayenin beşerî ve finansal kaynakları daha iyi hale getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, sosyal sermayenin toplam faktör verimliliği üzerindeki açıklama gücü diğer faktörler üzerinde ikame değil, tamamlayıcı ilişkiye sahiptir (Argentiero, Cerqueti, & Sabatini, 2021).

Sosyal sermayenin inovasyon sürecinde önemi bilirse de bu sürecin nasıl işlediğine dair yeterince çalışma olmadığını düşünen Camps ve Marques (2013), bu sorunu çözmek adına çalışma yapmışlardır. Bu doğrultuda, sosyal sermayenin heterojen yapıya sahip olup olmadığı sorusuna ve yapısal, bilişsel ve ilişkisel sosyal sermayenin; üretim, süreç, strateji ve pazar gibi farklı inovasyon türlerini nasıl etkilediği sorusuna cevap aranmıştır. Sosyal sermayenin gruplar arasında heterojen olduğu, gayri resmi grupların bu heterojenliğin anlaşılmasında oldukça önemli olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Üç boyutla incelenen sosyal sermayenin, inovasyon süreçlerini farklı şekillerde etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle firmaların, ihtiyaç

duydukları ve/veya hedefledikleri inovasyonlar doğrultusunda strateji geliştirmeleri tavsiye edilmiştir (Camps ve Marques, 2013).

Sosyal sermayeyi makroekonomi teorisine ekleme çabasıyla Chou (2006); yaparak öğrenme, beşerî sermaye ve R&D'ye dayalı içsel büyüme modeli kurmuştur. Kurduğu model üzerinden ülkeler arasındaki sosyal sermaye farklılığını da açıklamıştır. Buna göre ülkeler arasındaki verimlilik farklılığını temsil eden P değeri; etnik, dilsel ve dinsel parçalanma derecesini de içermektedir. Bu doğrultuda etnik, dilsel ve dinsel farklılıkların az olduğu ülkeler sosyal etkileşimin, iletişimin, güvenin gelişmişliğini göstermektedir. Ayrıca, araştırmacının sosyal sermaye engeli olarak tanımladığı özel sektör arasındaki koordinasyon problemi, devlet politikaları ile çözümlenebilir.

Sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu düşünen Vergil ve Bahtiyar (2017), hipotezlerini AB-28 ve Türkiye örneklemini üzerinden test etmişlerdir. Sosyal sermayeyi temsilen güven değişkeninin seçildiği çalışmanın sonucunda, literatürle uyumlu bulgulara ulaşılmıştır. Sosyal sermaye, ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip çıkmıştır (Vergil ve Bahtiyar, 2017).

Faccin vd. (2016), içerisinde iş birliği halinde hareket etmeyi de barındıran sosyal sermayenin; firmalara rekabet avantajı sağladığı, rekabete devamlılık kattığı ve inovasyon sürecini tetiklediği hipotezlerini savunmaktadır. Araştırmacılar bu hipotezin doğruluğunu araştırmak için, sosyal sermayenin iletişim ağına katılan inovatif şirketler üzerindeki rekabet faktörlerine olan etkisini ampirik açıdan sınamışlardır. Bu doğrultuda örneklem olarak Serra Gaúcha bölgesinden seçilen iki şarap fabrikası için varyans analizi ve doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda, inovasyon sürecinde, farklı bilgi kaynakları arasında bağlantı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca rekabetin ve bazı inovasyon türlerinin gelişmesinde sosyal sermayenin önemli rol oynadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ancak inovasyon üzerindeki bu etkinin doğrudan değil, dolaylı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal sermayenin rekabetin pek çok boyutunda etkili olduğu, rekabetteki bu etkinin de nihai olarak inovasyon üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Faccin, Genari ve Macke, 2016).

Sosyal sermaye, alıcı-satıcı ilişkisini anlamak için de önemli bir araçtır. Bu bakış açısına sahip olan MrGrath, sosyal sermayenin bu iki kesimin karşılıklı faydalarına nasıl katkı sağladığını araştırmışlardır. Literatüre sosyal sermayenin karanlık yüzü olarak geçen sosyal sermayenin olumsuz yönü, alıcı-satıcı ilişkisi için de sorgulanmıştır. Buna göre aşırı sosyal sermayenin bu tür bir olumsuzluğa sebep olabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Gelderman, Semeijn ve Mertschuweit, 2016, s. 1).

Çalışmanın ana sorunsalı olarak sosyal sermaye boyutlarının alıcıların stratejik performansı üzerindeki etkisini ve teknolojik belirsizliğin düzenleyici etkisini belirlemeyi hedefleyen Gelderman

Semeijn ve Mertschuweit (2016) bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada sosyal sermayenin üç farklı boyutuna² odaklanmışlardır. Buna göre bilişsel, ilişkisel ve yapısal sosyal sermayenin satıcının stratejik performansı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu; teknolojik belirsizliğin bilişsel sosyal sermaye ile stratejik performans ilişkisini, ilişkisel sosyal sermaye ile stratejik performans ilişkisini ve yapısal sosyal sermaye ile stratejik performans ilişkisini pozitif etkilediği hipotezlerinden bir kısmını reddetmişlerdir. Avrupa’da 290 imalat şirketine yapılan ankete göre, ilişkisel ve yapısal sosyal sermayelerin performans üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak teknolojik belirsizlik ile stratejik performans arasında önemli ve pozitif ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gelderman, Semeijn ve Mertschuweit, 2016).

Sosyal sermayenin bilişsel, yapısal ve ilişkisel boyutları ile araçlar sayesinde inovasyon paylaşımının artacağını düşünen Iturrioz, Aragón ve Narvaiza (2014), hipotezlerini desteklemek için bir çalışma yapmışlardır. Mondragon isimli İspanyol şirketi üzerinden yürütülen çalışmada; riskten kaçınma davranışını ve iş birliği maliyetini azaltma potansiyeli olan sosyal sermayenin bu sayede KOBİ’ler arasında inovasyon paylaşımını teşvik edebileceği hipotezi ile zaman içerisinde izole olmuş bilgi kaynaklarını yapılandıran araçların KOBİ’ler arasında inovasyon paylaşımını teşvik edebileceği hipotezlerini test etmişlerdir. Hipotezlerini doğrulayan bulgulara ulaşmışlardır. Buna göre, KOBİ’ler arasında inovasyonu yaymak için sosyal sermaye ve arabulucular gibi sosyal sermaye dışındaki spesifik faktörlerin oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Iturrioz, Aragón ve Narvaiza, 2014).

İnovasyon faaliyetleri üzerinde farklı sosyal sermaye türlerinin farklı etkilerinin olduğunu düşünen Kaasa (2009), tezini doğrulamak adına yürüttüğü çalışmada, hipotezini destekleyen bulgulara ulaşmıştır. Çalışmada, sosyal sermayenin inovasyon faaliyetleri üzerinde etkili olup olmadığı, etkili ise bu etkinin nasıl olduğu ve sosyal sermayenin farklı boyutları için etkinin farklılaşp farklılaşmadığı sorularına cevaplar aramıştır. NUTS1 ve NUTS2 seviyesinden 20 Avrupa ülkesine ait sosyal sermaye, R&D, beşerî sermaye gibi değişkenler üzerinden temel bileşenler analizi ile test etmiştir. Buna göre, sosyal sermayenin bazı boyutları inovasyonlar üzerinde negatif etkiye sahiptir. Ancak bu negatif etki, inovasyonları pozitif ve güçlü etkileyen diğer boyutlarıyla telafi edilmektedir. Yani sosyal inovasyon üzerindeki pozitif etki, sosyal sermayenin kendisi tarafından sınırlandırılmaktadır (Kaasa, 2009).

Pinheiro vd. (2016), “R&D üyelerinin eskilerle olan bağı, bilgi paylaşma ihtimalini yükseltir. Ortak amaçlar paylaşan R&D üyeleri arasında kaynak paylaşma ihtimali daha yüksektir. R&D üyelerinin güvendikleri ortaklarla ve kendilerini bağlı hissettikleri üyeler ile bilgi paylaşma ihtimali daha yüksektir.

² Bu sınıflandırmaya göre sosyal sermayenin üç farklı boyutu vardır. Bunlar uygun organizasyonları kapsayan yapısal boyut; güven, arkadaşlık, yükümlülükler, karşılıklı tanımlamaları kapsayan bilişsel boyut ve temsil, taraflar arasındaki anlam sistemleri, yorumları kapsayan ilişkisel boyuttur. Detaylı bilgi için bkz. Nahapiet and Ghoshal (1998), Pinheiro vd. (2016), Gelderman vd. (2016), Yoon vd (2015).

R&D üyelerinin, kendilerini bağlı hissettikleri üyelerle bilgi paylaşma ihtimali daha yüksektir” şeklinde belirledikleri hipotezlerin doğruluğunu araştırmışlardır. Hipotezlerin doğruluğunu FP7 projesine katılan 553 kişiye yapılan anketi ile araştırmışlar; LRQAP ve ERGM analizleriyle de sınımlanmışlardır. Kullandıkları iki farklı yöntemden elde edilen sonuçlar birbirlerini desteklemiş, çalışmadaki tüm hipotezler kabul edilmiştir. Ayrıca bu süreçte “EU Framework Programme”ın eşsiz bir iş birliği fırsatı sağladığı; özellikle yüksek risk-yüksek kazanç sağlayan projelerde yaşanacak olumsuzluklardan kaçınmak için fırsat sağladığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Pinheiro, Serôdio, Pinho ve Lucas, 2016).

Literatürdeki sosyal sermayeye ilişkin tanımlamaları inceleyen Whiteley (2001), sosyal sermayenin araştırmacılar tarafından çok farklı değerlendirildiği tespitinde bulunmuştur. Örneğin, gündeme gelmesini sağlayan Bourdieu (1986), Coleman (1988), Putnam (1993) sosyal sermayenin sınıfsal farkı azalttığı-sınıfsal ayrımı keskinleştirdiği gibi iki uç görüş öne sürmüşlerdir. Literatürde yine, sosyal sermayenin mikro düzeyde-makro düzeyde olduğuna ilişkin iki uç görüş vardır. Ölçülmesi noktasında da farklı görüşler olduğunu vurgulayan Whiteley, araştırmasında güven endeksini incelemiştir. WVD (2012)’nin yayınladığı verilere göre eski Komünist ülkelerde güven düzeyinin yaygın denetim hali ve bağımsız organizasyonlara getirilen yasaklar nedeniyle batılı demokratik ülkelere göre daha düşük çıktığı tespitinde bulunmuştur (Whiteley, 2001).

Sanchez-Famoso vd. (2019)’nin İspanya’da faaliyet gösteren 172 aile firmasının inovasyon ve sosyal sermaye ilişkisini inceledikleri çalışmada, aile firmalarına ilişkin önemli bulgulara ulaşılmıştır. Aile ve aile dışı sosyal sermayenin aile firmalarının inovasyon faaliyetlerini olumlu etkileyeceği, aile kontrolünün bu süreci güçlendirdiği fakat birden çok kuşağın dâhiliyesinin bu süreci zayıflatacağı, aile ve aile dışı sosyal sermayenin birlikte daha büyük etki yapacağı şeklinde belirlenen hipotezlerin tamamını destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgular ile aile firmalarında inovasyon konusunda literatüre olumlu katkı yaptıklarını, aile firmalarının sosyal sermaye sürecine nasıl dahil oldukları, aile ve aile dışı sosyal sermayenin organizasyonlar üzerinde nasıl etki ettikleri, aile firmalarının sosyal sermayeyi nasıl inovasyona dönüştürdükleri noktalarında katkı yaptıklarını savunmuşlardır (Sanchez-Famoso, Pittino, Chirico ve Maseda, 2019).

Doğu Asya’daki RIS’lerde sosyal sermayenin rolünü araştıran Yoon, Yun, Lee ve Phillips (2015), hipotezlerini destekleyen güçlü bulgulara ulaşamamışlardır. Yani, girişimci RIS’ler yapısal sosyal sermayeden faydalanır, bölünmeleri desteklemek ve teşvik etmek için birbirine bağımlı ilişkisel sosyal sermayeden yararlanır, girişimci üniversitelerin ürettiği ilişkisel sosyal sermayeden faydalanır, şeklinde belirledikleri hipotezlerin sınırlı desteklendiği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca bilişsel sosyal sermayeden

faydalanır, başarılı start-up'ları desteklemek için bilişsel sosyal sermayeden faydalanır şeklinde belirlenen hipotezler reddedilmiştir (Yoon, Yun, Lee ve Phillips, 2015).

Literatürde sosyal sermayenin ekonomik boyutuyla ilgilenen daha pek çok çalışma mevcuttur. Örneğin; Putnam (1993), Knack ve Keefer (1997) uluslararası düzeyde sosyal sermaye ile ekonomik büyüme arasında güçlü ilişki bulmuştur (Scrivens ve Smith, 2013, s. 9). Ayrıca Knack ve Keefer (1997)'in bulgusu, sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini de göstermektedir (Kaasa, 2009, s. 219). Knack ve Keefer gibi, sosyal sermayenin ekonomik boyutunu araştıran çalışmalarda, farklı durumlar incelenmiştir. Sosyal sermayenin ekonomik büyüme, finansal gelişme üzerindeki etkisi araştırılmıştır (Chou, 2006, s. 890). Bunun yanı sıra sosyal sermayenin firmalara sağladığı maliyet avantajı, rekabet avantajı gibi firma karlılığı üzerindeki etkisi araştırılmıştır (Gelderman vd., 2016, s. 2). Coleman (1988)'nin, içerisinde bilgi barındırdığı için sosyal sermaye sayesinde pahalı olan bilgilere erişim sağlanabileceği de ulaşılan bulgulardandır (Coleman, 1988).

ELEŞTİRİLER

Kapitalist sistemin başlangıcıyla örtüşen ve 18. yüzyılın sonlarında başlayan Sanayi Devrimi (Kazgan, 2014, s. 51), piyasa temelli çözümleri nedeniyle sosyal yaşamda tahribatlara neden olmuştur. Sosyal yaşam, "homo economicus" varsayımına dayanmaya başlamıştır. Bireylerin ilişkilerini de bu temele dayandırması; bireyler arası güvene dayanan ilişkiyi ağır zedelemiştir. Bireylerin aile, akraba, komşu, arkadaş gibi tüm ilişkileri de giderek zayıflamıştır. Ayrıca son yıllarda da sosyal sermaye kavramı üzerinden oluşturulan farkındalık da yine piyasa işleyişini sağlamaya yönelik bir hamle olarak değerlendirilebilir. Yani, sosyal sermaye; ekonomik büyümenin faktörü olarak düşünülmektedir. Çalışmanın çıkış noktasını da oluşturan bu kanaat, literatürdeki çalışmalarla da desteklenebilir. Örneğin, Pérez-Luño vd. (2011)'nin güçlü iş birliğinin-daha geniş anlamda sosyal sermayenin, bilgi ile inovasyon yarattığı yönünde edindikleri bulgu kıymetlidir. Nitekim, bu bulgu hipotezimizi daha da güçlendirmektedir: Son yıllarda sosyal sermayeye verilen önemin esasında ekonomik güdümlere dayandığını göstermektedir. Nitekim araştırmacılar, inovasyon sürecinin interaktif olduğunu, bu sürece dahil olan tüm bileşenlerin birlikte hareketinin gerektiğini vurgulamaktadır (Pérez-Luño vd., 2011, s. 1369). Ayrıca, sanayicilerle dış tasarımların güvene dayalı ilişki temelinde iken; paylaşılan bilgilerin fırsatçılık yaratmayacağı düşüncesi hakimdir (Pérez-Luño, Medina, Lavado, & Rodríguez, 2011, s. 1370). Bu bilgiler, ekonomik çarkların işleyişi için önemli ipuçları vermesine karşın, birlikte hareketin ortak ekonomik amaçlarla sınırlı olduğu tezini de destekler niteliktedir. Ayrıca, sosyal sermaye ile ekonomik faktörler arasında (ekonomik büyüme, inovasyon süreci, verimlilik, girişimcilik, rekabet, vd.) geri besleme etkisi ve/veya karşılıklı nedensellik ilişkisinin araştırılmamış olması da sosyal sermaye hareketinin ekonomik amaçlarla sınırlı olduğu tezini güçlendirmektedir. İlişkinin

dayanağı hakkında daha açık bilgiler sunmaktadır. Sosyal sermayenin iktisadi boyutuna odaklanıldığına, sosyal sermayeyi zayıflatan temel unsur ne? sorusunun, toplum yaşamında gözlemlenen tahribatların, dejenerasyonların ihmal edildiğine yönelik kanıtlar sunmaktadır. Ayrıca, bu piyasa temelli bakış açısı nedeniyle sosyal sermayenin ekonomik büyümeden etkilenmediği, ekonominin daha sağlıklı işlenmesini sağlayan fakat, ekonomi dışında olan faktörlerden etkilendiğine yönelik tahminleri de kuvvetlendirmektedir. Nitekim, kapitalist sistemi dinamo eden inovasyonların, sosyal ağları zayıflattığına ilişkin ampirik bulgu ile de desteklenmiştir (Ercan, 2023, s. 288).

Kanaatimizce, “kapital”ist sistemde sosyal sermayenin ekonomik hedeflere uygun şekilde kullanılıyor olması, kapitalist düzende homo economicus temelinde hareket edilmesi gayet tabii bir durumdur. Sistemin kendi içerisinde tutarlı olduğunu göstermektedir. Nitekim diğer üretim faktörleri de aynı amaçla kullanılmaktadır. İtiraz edilen nokta, sistemin işleyiş mekanizmasında değildir. İtiraz edilen nokta, bu işleyiş mantığının gayri insani olmasıyla ilgilidir. Sosyal sermayedeki tahribatın görmezden gelinmesi, tahribata neden olan esas faktörün göz ardı edilmesi, tahribata yönelik çözümün de sadece ekonomik güdülere dayanıyor olmasıdır.

İşleyiş mekanizmasının gayri insani uygulamaya dayalı olması, sistemin açmazı olarak değerlendirilebilir. Bu açmaz, sosyal sermayeye ilişkin sorunların-toplumsal sorunların-çözülmesiyle değil, bugüne kadar olduğu gibi insanlar arasındaki ilişkinin yozlaşması pahasına yeni parametrelerle çözülmektedir. Nitekim Fine (2008) de sosyal sermayenin post modern dönemle toplumsal dejenereleri kamufle aracı olarak kullanıldığı tespitinde bulunmuştur (Fine, 2008, ss. 26-39; Beşer ve Hira, 2017, s. 29-30). Buradan hareketle, “homo economicus” varsayımına dayanan bir sistemde, sosyal sermayenin zayıf olmasına sebep olan unsurların çözümü yerine; işletmelerin kârlılığını artıracak piyasa temelli çözümler sosyal sermayeye bir katkı yapmayacaktır.

SONUÇ

Kapitalist sistemin iletişim halinde olduğu tüm unsurları kapitale uyumlu hale dönüştürmesi, sosyal sermayeye verilen önemi de şüpheli hale getirmektedir. Özellikle Sanayi Devrimi ile başlayan toplumsal bozuklukların gereğince irdelenmediğine yönelik kanaate neden olmaktadır. Nitekim, literatür incelendiğinde bu kuşklar daha da güçlenmektedir. Toplum yapısının toplumsal koşullardan ziyade, piyasa koşulları tarafından şekillendiği kanaatine sebep olmaktadır. Daha açık ifade ile bireylerin birbirine olan güvenini ve birbirleriyle iş birliğini temsil eden sosyal sermaye; onu iyileştirmeye yönelik uygulamalar yerine, ondan kazanç sağlamaya yönelik alanlarda yer bulmaktadır. Oyunun piyasa koşullarının işleyişine

uygun halde oynanması, insanlar arasındaki iletişimin de metalaşmasına neden olmaktadır. Böylece, bireylerin sosyal yönü ve güvene dayanması gereken ilişkileri zayıflamaktadır.

Tüm bu nedenlerden dolayı politika yapıcılarının, kapitalist sistemin doğal işleyiş mekanizmasının farkındalığıyla hareket etmesi önem arz etmektedir. Uygulanan politikaların toplumun bir kesiminin (büyük çoğunluk) sadece ekonomik değil sosyal refahını da olumsuz etkilediği ve etkilemeye devam edeceği gerçeğine uygun olması gerekmektedir. Politikaların piyasa aksaklıklarını giderme güdüsü yanı sıra toplumsal yapının işleyişindeki aksaklıkları da giderme güdüsüne dayandırılması gerekmektedir.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Araştırmacı(lar) makaleye ortak olarak katkıda bulunduğunu bildirmiştir. Araştırmacı(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D., & Robinson, J. (2018). *Ulusların düşüşü* (28. baskı). İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Ahlerup, P., Olsson, O., & Yanagizawa, D. (2009). Social Capital vs institutions in the growth process. *European Journal of Political Economy*, 25, 1-14.
- Akçomak, İ., & Weel, B. (2009). Social capital, innovation and growth: Evidence from Europe. *European Economic Review*, 53(5), 544-567.
- Algan, Y., & Cahuc P. (2010). Inherited Trust and Growth. *American Economic Review*, 100(5), 2060-2092.
- Argentiero, A., Cerqueti, R., & Sabatini, F. (2021). Does social capital explain the Solow residual? A DSGE approach. *Structural Change and Economic Dynamics*, 58, 35-53.
- Beşer, A., & Hira, İ. (2017). Sosyal sermayeye eleştirel bakmak. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 23-37.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. N. Biggart (Ed.), *Readings in Economic Sociology* (280-291) içinde. Blackwell Publishers Ltd.
- Camps, S., & Marques, P. (2013). Exploring how social capital facilitates innovation: The role of innovation enablers. *Technological Forecasting & Social Change*, 1-24.
- Çenker Özetek, C. (2018). 1990'lardan günümüze Türkiye'de sosyal sermaye ve sivil toplum: Bölgeler arası bir karşılaştırma. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(2018), 44-77.
- Chou, Y. (2006). Three simple models of social capital and economic growth. *The Journal of Socio-Economics*, 35(5), 889-912.
- Coleman, J. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.

- Çoban, H., & Balıkçioğlu, E. (2020). Güven, inovasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 77-92.
- Ercan, M. (2023). Sosyal sermaye ve inovasyon: OECD ülkeleri üzerine ampirik bir analiz. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(1), 280-291.
- Faccin, K., Genari, D., & Macke, J. (2016). Interorganisational social capital and innovation: A multiple case study in wine producers networks in Serra Gaúcha. *RAI Revista de Administração e Inovação*, 14(1), 1-15.
- Fehr, D., Rau, H., Trautmann, S., & Xu, Y. (2020). Inequality, fairness and social capital. *European Economic Review*, 129, 1-12.
- Fine, B. (2008). *Sosyal sermaye sosyal bilime karşı-bin yılın eşliğinde ekonomi, politik ve sosyal bilimler* (1. baskı) (Çev: A. Kars), İstanbul: Yordam Kitap.
- Gelderman, C., Semeijn, J., & Mertschuweit, P. (2016). The impact of social capital and technological uncertainty on strategic performance: The supplier perspective. *Journal of Purchasing & Supply Management*, 22(3), 1-10.
- Grootaert, C., & van Bastelaer, T. (2001). *Understanding and measuring social capital: A synthesis of findings and recommendations from the social capital initiative*. Washington: The World Bank. <http://www.worldbank.org/socialdevelopment> adresinden erişildi.
- Günay Kabakçı, E., & Sülün, D. (2021). The evaluation of the impact of social capital on economic development within the framework of the Legatum Prosperity Index: The case of OECD countries. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 1982-1996.
- Hanifan, L. (1916). The rural school community center. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 130-138.
- Iturrioz, C., Aragón, C., & Narvaiza, L. (2014). How to foster shared innovation within SMEs' networks: social capital and the role of intermediaries. *European Management Journal*, 33(2), 1-12.
- Işık, M. (2020). KOBİ'lerde sosyal sermayenin stratejik çevikliğe etkisi. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(1), 187-200.
- Kaasa, A. (2009). Effects of different dimensions of social capital on innovative activity: Evidence from Europe at the regional level. *Technovation*, 29(3), 218-233.
- Karagül, M., & Masca, M. (2005). Sosyal sermaye üzerine bir inceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 37-52.
- Knack, S., & Keefer P. (1997). Does social capital have an economic payoff? *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251-1288.
- Kazgan, G. (2014). *İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi* (19. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lyu, C., Peng, C., Yang, H., Li, H., & Gu, X. (2022). Social capital and innovation performance of digital firms: Serial mediation effect of cross-border knowledge search and absorptive capacity. *Journal of Innovation & Knowledge*, 7(2), 1-15.

- Owen, R. (1995). *Yeni toplum görüşü* (1. baskı) (Çev: Doğan Şahiner), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Perez, C. (1985). Microelectronics, long waves and world structural change: New perspectives for developing countries. *World Development*, 13(3), 441-463.
- Pérez-Luño, A., Medina, C., Lavado, A., & Rodríguez, G. (2011). How social capital and knowledge affect innovation. *Journal of Business Research*, 64, 1369-1376.
- Pinheiro, M., Serôdio, P., Pinho, J., & Lucas, C. (2016). The role of social capital towards resource sharing in collaborative R&D projects: Evidences from the 7th Framework Programme. *International Journal of Project Management*, 34(8), 1519–1536.
- Polanyi, K. (2021). *Büyük dönüşüm çağımızın siyasal ve ekonomik kökenleri* (16. baskı) (Çev: A. Buğra) İstanbul: İletişim.
- Putnam, R. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Sanchez-Famoso, V., Pittino, D., Chirico, F., & Maseda, A. (2019). Social capital and innovation in family firms: The moderating roles of family control and generational involvement. *Scandinavian Journal of Management*, 35(3), 1-13.
- Scrivens, K., & Smith, C. (2013). *Four interpretations of social capital: An agenda for measurement*. (OECD Statistics Working Papers No. 2013/06). Paris: OECD Publishing.
- Schumpeter, J. (1939). *Business cycles-a theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Schumpeter, J. (1981). *Kapitalizm* (4. baskı) (Çev: T. Akoğlu). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Shin, B. (2022). Determinants of social capital from a network perspective: A case of Sinchon Regeneration Project using exponential random graph models. *Cities*, 120, 1-9.
- Thompson, M. (2018). Social capital, innovation and economic growth. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 73, 1-32. doi: 10.1016/j.socec.2018.01.005
- Tüysüz, N. (2011). *Sosyal sermayenin ekonomik gelişme açısından önemi ve sosyal sermaye endeksinin hesaplanması*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı.
- Ünalın, E. (2019). Dünya Bankası'nın "kayıp halka"sı: Sosyal sermaye. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1), 54-70.
- Vergil, H., & Bahtiyar, B. (2017). Ekonomik büyüme farklılıklarının açıklanmasında sosyal sermayenin etkisi: Güven düzeyi üzerinden karşılaştırmalı bir analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı*, 673-686.
- Walzer, M. (1991, Bahar). The idea of civil society. *Dissent*, 39(Spring), 293-304.
- Whiteley, P. (2001). Social capital. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 22, 174-180.

Wilkinson, R., & Pickett, K. (2009). The spirit level: Why more equal societies almost always do better. *Geography*, 95(3), 149-153.

World Bank Survey. (2019). *World Values Survey*. <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp> adresinden erişildi.

Yoon, H., Yun, S., Lee, J., & Phillips, F. (2015). Entrepreneurship in East Asian regional innovation systems: Role of social capital. *Technological Forecasting & Social Change*, 100, 1-13.